

**Avcılık İnanç Ve Ritüellerine Bakış<sup>1</sup>**

**Doç.Dr. Aynur CELİLOVA<sup>2</sup>**

**Özet**

Avcılık halkların eski mesleklerinden biridir. Eski zamanlarda avcılık, yiyecek ve giyim amacıyla Ortaçağ'da ise daha çok eğlence amacıyla yapılırdı Avcılık sıradan meslek olmayıp, kendine özgü kuralları, törenleri, insanların hayatının ayrılmaz bir parçası olan, kendisinde mistik belirtiler taşıyan mesleklerden olmuştur.

Dünya halklarının folklorunda avcılık inançları, av zamanı ve avdan sonra uygulanan ritüeller, av hayvanına övgü, avlanma kuralları, av silahının kullanımı vb. bir sistem halinde yer almıştır. Av tanrısına inanç, avlanmadan önce ona kurban adanması, orman ruhuna, dağ iyesine, totem hayvanlarına saygı eski Türklerin tanrıçılıkla ilgili inançlarının avcılık mesleki ile birleşmesinden doğmuştur.

Azerbaycan Türklerinin avcılık inançları ile Sibiryaya Altay Türklerinin tören ve inançları birbirine benzer. Avcının ava gitmeden önce kimseyle konuşmaması, ava temiz ve makbul günlerde gidilmesi, av tanrısına buğday, un, goğal, hayvanın iç organlarının kurban edilmesi, avın kemiklerinin gömülmesi, av etinin hamile ve loğusa kadına verilmemesi, av silahının çileye düşmekten korunması gibi inanç ve törenleri Türk halklarının birçoğunda görebiliriz. İnanca göre avcı bu kurallara uymalı, aksi takdirde avcı av tanrısının gazabına uğrar, kendisi veya ailesi felakete uğrar. Av tanrının payıdır, tanrı payını ne israf etmek, ne de cimri davranmak olmaz. Azerbaycan Türklerinin inanişına göre avcı, avın kalbini kendisi yemeli, Başkırt ve Altaylılarda ise avın böbreğinin yenmesi ve kanının içilmesine inanırlardı. Kumandin ve şor avcıları avladığı hayvanın kalbini ve ciğerini orman tanrısına kurban ederlerdi. Karaçay-Malkarlarda beyaz geyik kutsal sayılır, Çeçenlerde av tanrısı Elt de beyaz geyik olarak tasvir edilir, avcılar avlanma sonrası ona kurban keserler. Altay Türklerinin ve Sahurların avcılık mitlerinde sarı rengin kutsallık taşıdığını görüyoruz. Türk halklarının av tören ve inançları birbirine yakındır, bu da Türk halkların aynı kökten olup, aynı mitolojik bakış açısını paylaşmaktan kaynaklanır.

**Anahtar kelimeler:** Av ritüelleri, Türk halkları, tanrıçılık, av hayvanları, mitoloji.

---

<sup>1</sup> Bu çalışma, II. Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

<sup>2</sup> Amea Folklor Enstitüsü, celilova1976@mail.ru

## Giriş

Beşer uygarlığının gelişmesi ve evriminde esaslı d6n6ř yaratan mesleklerden biri de avcılıktır. Avcılığın temelinde tanrıçılık, dini-mitolojik bakış açısı dayanır. İlk zamanlarda gıda amacı taşıyan avcılık sonradan birçok kurallara sahip, dini t6ren ve gelenekleri içeren karmaşık sistemli bir meslek t6r6 olarak ortaya çıkar.

Avlanma 6ncesi ve sonrası ile nasıl başa çıkılır? Av tanrısına nasıl sayęı g6stermeli, nasıl kurban adanmalıdır? Bu soruların cevabı insanın eski dini inançlarının, dini bakış açısının temelinde aranmalıdır. Avcının, av avlaması, yiyecek elde etmek rasyonundan çıkararak karmaşık bir rit6el çerçevede gerçekleşir.

D6nyanın birçok halkının avlanma konusunda benzer inanç ve d6ř6nceleri vardır. Bu benzerlik halkların, uygarlığın ilk basamaklarında aynı yaşam tarzı s6rmesi ile ilgilidir. İlk insan doğa olaylarını ilahlaştırdığı gibi doğayı ve doğada bulunan g6l6 varlıkları da ilahlaştırmış, totem, k6lt seviyesine kadar y6kseltmiştir. Bu nedenle ilkel insanların yaşam, hayat hakkındaki d6ř6nceleri dini-mitolojik g6r6şleri ile birleşerek avcılık d6nemini oluşturmuştur.

Yukarıda s6ylenildiği gibi avcılıkla ilgili inanç ve rit6eller T6rk halklarının servetinde k6ltleşmiş konumdadır. Bu k6ltleşmeni, T6rk olmayan halkların mitolojisinde de g6rebiliriz. Avcılık, bir zincir sistemi tarafından kontrol edilir. Avcı, ava gitmeyi planlayan andan, avdan d6n6nceye kadar 6nemli sayılan eylemleri icra etmeli, kendisine ve ormana zarar vermemelidir. Eğer avcı herhangi bir eylemde yanlışlık yaparsa, zincirin bir halkası kırılmış sayılır, orman kanunları ihlal edilmiş, avcı cezalandırılmalıdır. Avcını cezalandıran ve 6d6llendiren av hamileridir. Onlar farklı tiptedir: Bazıları iyidir, bazıları k6t6 ruhları temsil eder. İyi orman ruhları avcıya av verir, onu korur, rızkını artırır, k6t6 ruhlar ise aksine yapar. Av hamileri kadın ve erkek olarak ikiye ayrılır. T6rk halklarının birçoğunda ve Kafkas halklarında av hamilerinin kadın olduğu kaydedilir. Av tanrı ve tanrıçaları çeşitli isimlerle adlandırılır: Osetinlerde Avsati, Abhazlar Ajvepşa, Yakutlarda Bay-Bayanay, şorlarda Sarı-Han, Taygım, Uugat-Han, Sahurlarda Abdal, Buryatlarda Orgoli Sagaan, Manahan, Oyn-Ejin, Altaylılar Kudan-Biy, Tatarlarda şureli , Karaçay-Malkarlarda Apsati, Ağaç Kişi,

## Avcılık İnanç Ve Ritüellerine Bakış

Moğollarda Manuhan, Slavlarda Leşiy, Volos, Çeçenlerde Elt, Çerkezlerde Mezitha, Mingrelilerde Tgaçi-Mapa (maça), Azerbaycan Türklerinde Bekil, Yunanlarda Artemis, Çuvaşlarda Arzurri, Svanlarda Dal, Atsat, Keltlerde Kaygus, Kazaklarda Jestırnak, Konır-an, Kırgızlarda Kayberen, Çelkanlarda Kanım, Kumandinlerde Şalıg, Sarı-Şalıg, Şalıba vb. gibi çeşitli isimlerle çeşitli halkları temsil etseler de av tanrılarının hepsinin görevi aynıdır: doğayı ve canlıları korumak. Dağ iyeleri de hayvanların hamisi olarak kabul edilir.

Av hamileri erkek ve kadın, insan ve hayvan, hem insan hem de hayvan görünümlü, iyi ve kötü karakterli ola biliyorlar. Selkuplarda av hamisi geyik ayaklı, uzun boylu, kürk giymiş kadın olarak tasvir edilir. Avcıların bazıları, karşılaştıkları avcıyı yok etmeye çalışan şeytani, mitsel yaratıklardır. Kazak ve Kırgız folklorundan bildiğimiz demir tırnak anlamına gelen Jestırnak, böyle karakterlendendir. O, ormanı ve hayvanları koruyan, avcıların düşmanı kötü ruhtur. Kazak mitlerinde Argı-Mergen adında bir avcıdan bahsedilir. O, Jestırnakla karşılaştığında, Jestırnak burnunu ve ellerini gizler, çünkü burnu ve el tırnakları tırnakları demirdendir. Avcı, onun böyle görünce karşısındakinin Jestırnak olduğunu anlar ve hile ile ondan kurtulmayı becerir [Кондыбай. Каз.миф. Алматы: 2005, 117]. Eski Türk inancına göre hayvanların tensel ruhu onun burnunda oluşmaktadır. Altaylılar avaldıktan sonra hayvanın ruhuna saygı göstererek burnunu kesip saklarlar. Çelkanların av tanrısı Temir Kuyatıg Kanım [demir kıyafeli Kanım] da kötü ruhlardan sayılmakta. Demir Türk mitolojisindeki ilk mevcudiyetin sembolidir ve demircilerin şamanlarla aynı kökenden olduğuna inanırlar. Sibirya Türklerinin av inançlarında, av tanrısının demir penceye sahip olduğu, hayvanları avcı kurşunundan demir pencesiyle koruduğu söylenilir. Kötü orman ruhlarına Azerbaycan folklorunda da karşılaşılabiliyoruz. Tatar mitolojisinde yer alan Şureli simgesi kötü orman iyесinin daha bir örneğidir. Daha iyi anlatılırsa, her iki simgenin mitsel kaynağı “hal anası”dır. Tatar folkloründe rastladığımız Şureli, zalim, kötü ruhlu şeytani bir varlıktır. Uzun parmakları, büyük göğüsü ve ağaca benzeyen bir bedeni var. Şureli`ni ilkbahar ve yaz aylarında güneş doğduğunda ve battığında görmek mümkündür. İnanca göre,o, bir insanın gülmesini ve dişlerini görmemelidir, eğer görürse, ölünceye kadar onu gıdıklayacaktır. Şureli karşılaştığı insana “gel, gıdıklı-mıdıklı oynayalım” der ve onun sözüne uyan insanları uzun parmakları ile ölünceye kadar gıdıklar. Şureli sudan korkar. Sadece suya, nehre, göle taraf koşmakla Şureli`den

kurtulmak mümkündür [Коблов. 1910 <http://saban-tuy.ru/txt/%D0%B2.pdf>]. Şureli`nin bir orman hamisi olmasına rağmen, avcılıkla ve hayvanlarla hiğbir ilgisi olmadığını belirtmek gerekir.

Kazak mitolojisinde Konir-an, Kırgızlarda Kayberen (Kayıp Eren) iyi ruhları temsil eder. İyi ruhlar avcılara zarar vermezler ve onlara ihtiyacı olacak kadar av verirler. Bunun karşılığında avcı, av tanrısına saygı göstermeli, kurban etmelidir. Avcı, av tanrısının Őerefine Őarkıları söyler, dua eder, hikaye anlatır. Avcı ormanda av kurallarına uymakla orman sırlarını korumayı sağlarsa, av tanrısı onu boş bırakmaz, avla ödüllendirir.

Avcılık mitlerinde avcı kadınlardan bahsedilmez, genelde avcılıkta kadınlar yer almaz. Avcılar ava gittiklerinde, geri döndüklerinde eşlerine hiğbir Şey söylemezler ve onlarla uyumazlar. Avcı ava giderken karşısına kadın çıkarsa, avlanma başarılı olamayacak anlamına gelir ve avcı geri döner. Avcının karısı av silahına ya da av eşyalarına dokunamaz. Avcı avda olduğu zaman, eşi eğlenmemeli, ev işi yapmamalı ve avcı avdan döndüğünde ona hiğbir Şey sormamalıdır. Avlanmış hayvanın etinden loğusa ve hamile kadınlar yememelidir, aksi takdirde avcı bir daha avlanamaz.

Altay Türklerine göre, avcı ormana girerken gürültüye, güldürmeye, Őakaya ve kfre izin vermemelidir. Azerbaycan Türklerinin avlanma inançlarında, avcıların hem fiziksel hem de ahlaki açıdan temiz olması Őart. Yani ava çıkan adam haram yememeli, yalan söylememeli veya kötülük yapmamalıdır. Bu kurallar eski av geleneklerinin temelidir ve hemen-hemen avcılık yapan tüm halkların gelenđinde rastlanır.

Avcı, ava gitmeden önce kötü rüya görmüşse ve rüyada uyarıldıysa, avcının avcılık sresinin dolduğu anlamına gelir, yanı avlanamaz. Şeki folklorunda rüyada av tanrısının uyarısına aldırmayan avcıların dağda uçuruma düşmesi, sele kapılması, avda kendi akrabasını öldürmesi söylenilir. Bu inançlar, Sibirya ve Altay Türklerinin mitlerinde kalmaktadır. Altaylıların inancında uykuda bir Őeyler kaybetmek, bir Őeyler almak uğursuzluk getirir. Kadınlarla cinsi ilişkide bulunmak, hediye almak gibi rüyalar uğurlu sayılır. Buryatların inancına göre, avcı rüyada Şarap içer ve güzel kadın grerse avın başarılı olacağı anlamına gelir. Genellikle kadın, avda uğur getirici anlamdadır. Rüya inancının Şamanizmin etkisiyle Türklerin mitolojisine taşındığını varsayabiliriz. Avcılık

## Avcılık İnanç Ve Ritüellerine Bakış

inanç ve ritüellerinde, başka dinlerden daha çok Şamanizmin etkisi vardır, bu da Şamanizmin Türklerin hayatında derin iz bırakmasıyla ilgilidir. Şaman dininde ruhlarla iletişim uykuda olabilir, sırta erme yalnız uykuda olur [Eliade. Şamanizm, Ankara: 1999, 131]. Avcılar yaşadıkları felaketleri ya da mutlulukları ilk olarak uykuda görürler. Kumandin efsanelerinde, Azerbaycan Türklerinin avcılık mitlerinde, masallarda rüya motifinin önde olduğunu görüyoruz. Hikayelerden birinde avcı Etibar sonuncu avına gittiği gün karısına gece kötü rüya gördüğünü söyler. Rüyada, ona “ava gelme!” denilir. Fakat avcı rüyayı görmezden gelir ve arkadaşlarıyla birlikte ava gider. Avlanma sabahı hava temiz ve bulutsuz olmuş, ama avcı evi terk ettikten sonra hava birden tutulur, sel suları kapılarına dayanır. Üç gün beklerler, ava gidenler gelmez. Üç gün sonra, Etibar'ın cesedini dereye bulurlar. Arkadaşları üç gün boyunca onu arıyormuşlar [Şəki folk.örnək. Bakı:2014, 102]. İnança göre, av hamisini hem uykuda, hem de gerçek görmek hayıra alamet değildir. O, ya ölmeli ya da avcılığı bırakmalıdır. Azerbaycan folklorunda avlanma haddini bitiren avcılarının av hamisi ile karşılaşması ve avcını uyarması hakkında hikayeler çoktur. Avlanma haddini geçiren avcının önünden hayvan kaçmaz, sıra dışı bir biçimde, kalça veya başı aşağı durur, kız, gelin donunda gözükür. Avlanma haddini bitiren avcı silahını toprağa gömmelidir, aksi takdirde hayatına veda edebilir. Zengezur'dan derlenmiş manide avcılık kuralları şiirsel yönüyle karşımıza çıkmaktadır:

*Ovçu ovun atmasın*

*Ətin tərəziyə qoyub satmasın,*

*Ovçu sənin isbin-kisbin partlasın,*

*Bu dağda bir maral yaman ağıladı [AFA. Zəng.folk.Bakı:2005, 46]*

Azerbaycan Türklerinin avlanma inancındaki av etinin satılmaması, geyiğin avlanmaması gibi yasaklar bu manide dile getirilmiştir.

Avlanmanın erkek egemenliğini temsil etmesine rağmen, insanların ilkel dünya ile ilgili düşüncelerinin esasını mitolojik kadın-ana simgesi oluşturmaktadır. Dünyanın, doğanın yaratılışı, tüm canlı varlıkların oluşumu kadın simgesiyle ilişkilidir. Avcılık mitlerinde kadın tanrıçaların, orman kızlarının ve orman gelini simgelerinin ortaya çıkışı, insanların eski mitolojik-dini düşüncesinin ürünü olarak karakterize edilir. Birçok

Kafkasya halklarında, Sibiryaya-Altay Türklerinde av hamileri kadınlardır ve avcının avının başarısı ona bağlıdır. Kafkasya halklarından Mingrelilerin av tanrıçası Tgaçi-Mapa güzel, kızılı renkli uzun saçları olan kadın olarak tasvir edilir. O, ormanda bir ruh gibi dolaşır ve avcılarla uyur. Tgaçi-Mapa avcılara başarılı avlanma vad eder, karşılığında onlarla uyur. Avcı onun isteğini yerine getirmese, ya da sırrını açaşsa avcı avlanamaz, hatta le bilir [Диррь. СМОМПК, Тифлис:1915, 7]. Svanların kahramanlık destanı “Amiran Destanı”nda avcı Dali'nin av tanrıçası Dalla sevgi ilişkileri yaşamasından ve bu sevgiden oğulları Amiran`ın doğumu ve kahramanlığından bahsedilir. [Вирселадзе. Груз.охот.миф и поэз. Москва:1976, 95]. Buryat mitolojisinde Muu şubun isimli orman tanrısı güzel ve seksi bir kadın olarak tanımlanmaktadır. O, geceni تنها, yolu ormandan geçen yolcularla ve avcılarla geçirir[Mиягашева. Этнология. Улан-Удэ: 2017, 90]. Altay halkının avlanma hikayelerinde dağ ve orman iyeleri çıplak kızlar biçiminde olduğu ve avcılarla cinsel ilişki yaşadığı söylenilir. Kumandin folklorundaki av iyesinin ormanda avcı ile iki yıl yaşaması ve iki çocuğunun olması ilginç hikayelerdendir. Avcı, bu kadınla birlikte yaşarken avlanmaz, ama onlar her gün et yiyormuşlar. Avcı av etinin nerden aldığını eşinden öğrenmek amacıyla onu takip etmiş ve kadının eti koynundan kesip pişirdiğini grmuştr. Sırrı açıldığı için kadın ölmüştür [Potapov. Kult.i pism. Vost. Baku: 1929, 123]. Kumandin folklorunda avcının dağ iyesinin kızı ile evlenmesi hakkında hikayeler yaygındır [Дыренкова. СМАЕ. Москва:1949, 110]. Azerbaycan folklorunda da dağ ve orman iyesinin kadın şeklinde olması ve avcılarla evlenmesi hakkında hikayelerle karşılaşıyoruz. Bu hikayelerde, avcının karısının sırrını bilmesi ve sonra kadının geyiğe dnuşerek evi terk etmesi, ormana gitmesi söylenir. Bu olaydan sonra avcı fakir, mutsuz ve kötü duruma düşer ve sonra ölür.

Avcılarla evlenmiş kızların, dağ iyelerinin veya ayı donunda olan av hamisinin kızlarla evlenmesi motifinin masallara yansımaları halkların tanrıçılığa ilişkin bakış açısının totemizm, animizm dönemine kadar uzandığının göstergesidir. Bu hikaye ve masallarda, insanların sözüne sadık olmaması, evlendikten bir süre sonra ayrılmalarından bahsedilir.

Türk halklarının avcılık inançlarının özel belirtileri olan av hayvanı, av tanrısının avcıya hediyesi sayılırdı. Belirtili işaretleri olan av avcının önüne çıķarsa, avcı onu avladıktan

## Avcılık İnanç Ve Ritüellerine Bakış

sonra av tanrısına şu hayvanın etinden kurban veriyordu. Boynunda, başında beyaz şeridi olan, kulağı delik hayvan tanrısasal işaret taşır, böyle bir av avcıya mutluluk, zenginlik getirir, bu avın herhangi bölümünün av tanrısına adanmalı olduğuna inanırlardı. Bu inanç hem Sibirya, hem de Azerbaycan Türklerinin avcılık mitlerinde kendini göstermektedir. “Kitabi-Dede Korkut” destanında av hayvanının kulağını delen Bekil’in av hamisi rolünde çıkışı araştırmacılar tarafından belirtilmiştir [Bayat. Türk mit. İstanbul:2016, 204].

Avcılık mitlerine baktığımızda, av tanrısının antropolojik ve zoomorfolojik özellik taşıdığını görüyoruz. Av hamileri kadın, erkek cildinde değil, hem de hayvan görünümünde, korkunç yaratıklar şeklinde avcıların gözüne görüldüğünü, onları öldürmeye çalıştıklarını hikayelerden öğreniyoruz. Bu varlıklar maymun gibi tüylü, büyük bedenli, düz kafa, karışık saçlı kadın, bazen de bilinmeyen bir yaratık olarak tasvir olunur. Bunlar genellikle, kötü, zarar veren ruhlardır. Onlar insanlarla konuşurlar, ama akılsız canlı türüdür, insan oğlu onları kandırarak mahv eder. Azerbaycan Türklerinden derlenmiş bir hikayede şöyle denir: avcı ocak başında oturup dinlenerken gece vakti garip, maymuna benzer, karadamı büyüklüğünde bir varlığın ateşe doğru geldiğini görür. Avcı korkar ama kaçmaz. Bu yaratık, avcının yanında sakin bir şekilde oturur ve hareketlerini takip eder. Avcı, onun hareketlerini takip ettiğini, onun gibi ateşi kurcaladığını, sigara içtiğini, avcının sözlerini tekrarladığını görür. Avcı yanan odun parçasını kendine tayaf yaklaştırır, ama yakmaz. Yaratık avcı gibi yapmaya çalışırken tüyleri yanar ve kaçır. Avcı böylece canını ondan kurtarır [Şeki. Folk. Örn. Bakı:2014, 106].

Avcılık mitlerinde ayı, öküz, kurt, kartal, karga, kuğu totem hayvanlar sayılmakta. Kafkasya, Orta Asya ve Sibirya-Altay Türklerinde bu hayvanların kutsallaştırıldığı, avcılık ritüellerinde ve tarımda önemli bir rol oynadığını görüyoruz. Bunlardan bazılarını açıklık getirilmesini uygun görüyoruz.

**Ayı kültürü:** Ayı hem Türk hem de Slavlarda bir av hamisi olarak görülür. Ayının ormanın sahibi olmasının yanı sıra insanların babası, atası olduğuna dair inanışlar vardır. Ayı kelimesinin Saka Türklerinde, Şorlarda, Hakaslarda, baba, dede, anne anlamına geldiği gösterilir [Av ve avcılık kitabı. İstanbul:2008, 435]. Tuvalıların iki büyük tanrısından biri ayıdır. Ayı hakkında Sibirya Türklerinde, Azerbaycan

Türklerinde çok sayıda masal ve efsane vardır. Bu masalarda ayının yakın köylerden kız kaçırması ve onunla evlenmesinden bahseder. Kızların ayıdan çocukları olur. Kadınlar ayıya sonuna kadar eş olmaz ve fırsat bulduğu anda köylerine kaçarlar [Şerur folk.örn. Bakı:2016, 57].

Ayı kutsaldır, avlanılmaz, ayıyı silah kaldıran avcı kendi kaderini sonlandırmış olur. Kelt halkının inancına göre, orman ruhu Kaygus ayı ile kadının oğludur [Ким-Малони., Ким. Вестник. Вена:2016. 148]. Doğu Slav halklarının avcılık mitlerinde Leşiy simgesinden bahsedilir. Ormanın sahibi olan bu sakral ruh olan ayı donundadır. Slavların inançlarına göre, o önceleri bir insan olmuş, sonradan günah işlemesi nedeniyle ayıya dönuşmüş. Leşiy, Slavlarda kötü, negatif tipli av hamisidir. Ayı Leşiy, erkek av tanrısıdır ve suçluları cezalandırır. Kaunov, Leşiy`i Slavların meşe tanrısı Volos`la kıyaslar ve Volos`un işlevlerini değiştirerek Leşiy`e geçtiyini ve insanlarla daha çok iletişimde olan mitolojik karakter olduğunu belirtir [Каунов. ЖРФК. <http://philosophy.spbu.ru/userfiles/rusphil/27-2-34.pdf>, 296].

Karaçay-malkar folklöründe totemizm dönemini yansıtan avcı türküleri Türk halklarının hayvanlarla, kuşlarla ilgili inançlarına açıklık getirir. “Ayulanı Jırları” (ayı türküleri) adlı eski nağmede avcı, ayını nasıl vurmasını anlatır ve onu “zavallı ayı” adlandırır [Малкандуев. Древ. пес.кул.балкар. и кар. Налчик:1990, 63]. Zavallı ayı demekle onlar ayının ruhunu okşamaya çalışırlar. Karaçay-malkar folklöründen alınmış örnekte avcı Cantuvqanın sayısız geyik ve ayı avlandığından, av tanrısı Apsatının ve onun kızlarının lanetine uğrayıp ölmesinden bahsedilir [Tavkul. Kırım Dergisi. [http://turkoloji.cu.edu.tr/cagdas%20turk%20lehceleri/ufuk\\_tavkul\\_karacay\\_apsati.pdf](http://turkoloji.cu.edu.tr/cagdas%20turk%20lehceleri/ufuk_tavkul_karacay_apsati.pdf)].

Y.Çoruhlu ayı kültünden bahsederken Türk halklarında ayının avlanarak yenmesiyle ayının gücünün insana geçtiği inancının olduğunu kaydeder [Çoruhlu. Türk.mit.ana.hat. İstanbul:2017, 210]. Genellikle baktığımızda, ayı avı Sibiryada Türklerinde ritüel şeklinde gerçekleştirilir. Ayını öldüren Yakutlar: “Seni biz öldürmedik, Ruslar öldürdü” derler ve ritüelin sonuna kadar Rusçada konuşurlar. Hakas avcıları ise ayının derisini yüzdükten sonra “seni biz öldürmedik, Çin hamı öldürdü” diyerek ayının ruhundan onları rahat bırakmasını rica ederler [Av ve avcılık. İstanbul: 2008, 448]. Ayının diğer halklarda da kült olduğu kaydedilir [Sarpkaya. Milli folklor Ankara:2014, 151]. Ayı şaman ritüellerinde önemli yer tutan, itikat edilen hayvanlardan olmuştur. Ayının kemikleri,



## Avcılık İnanç Ve Ritüellerine Bakış

penceleri, derisi şamanın tören zamanı kullandığı eşyalardandır. Şaman efsanelerinde şamanın beyaz ayıya dönüşüp, düşmanını izlemesinden bahsedilir [Şaman əfs. və söyl. Bakı: 1993, 43]. Sibiry Türklerinin inancına göre şamanın ruhu her hayvana dönüşebilir, fakat öncül ruhun dönüştüğü hayvanlar ayı ve geyiktir. Ayının dünyanın birçok halklarının mitlerinde anılması, kült seviyeye ulaşması, “ormanın sahibi”, “av tanrısı”, “dede, baba, ana, kardeş” adlandırılması eski zaman insanının düşüncesinde basılmaz, üstün, güçlü, korku saçan hayvan olmasından kaynaklanabileceği kuşkusuzdur. Nahçıvan bölgesi mitlerinde insanın geçmişte kirli-pasaklı olduğu nedeniyle ayıya dönüşmesinden bahsedilir [Şərur folk. örn. Bakı:2016, 58].

Ayının kült olmasına genellikle, Sibiry ve Azerbaycan Türklerinin mitolojisinde karşılaşıyoruz. Ayı kültürünün Doğu Slav halklarının folklörüne Sibiry Türklerinden geçtiğini düşünebiliriz.

**Geyik (maral) kültürü:** Türk halklarının saygı gösterdiği totem hayvanlardan biri geyiktir. Geyiğin kült olduğunu 7-8 bin yıl önce kazılmış kurganlardan, serdabelerden bulunmuş eşyalar kanıtlar. Azerbaycan'ın Zengezur, Karabağ bölgelerinden bulunmuş mezar taşlarında milattan önceki dönemlere ait geyik, geyik avlayan avcı resimleri, Nahçıvan bölgesi Şerur işçesi, Mahta nekropolünden bulunmuş tunç geyik, keçi, boğa figürleri [Seyidov., Baxşəliyev., Məmmədov., Aşurov. Qədim Şərur. Bakı:2012, 120], Gobustan'da, Kelbecer yaylaklarında, Baykal gölü civarında, Altay'da, Ural'da, Kareliya'da, Moğolistan'da, Anadolu'da kayalara çekilmiş geyik resimleri, av sahneleri, bu hayvanın Türk halklarının hayatında önemli rol oynadığından haber verir. Mitolojik metinlerde av tanrılarının geyik kılığında görebiliriz, şu açıdan geyiğin av hayvanlarının hamisi olduğu fikrini kolaylıkla söyleye biliriz. Çeçenlerin av tanrısı tekgözlü Elt, avcılarının gözüne beyaz geyik olarak görünürmüş. Tuva Türklerinin av tanrısı Şanır (Çanır) geyiğe binmiş aksakal ihtiyar olarak tarsvir edilir. Bir şaman efsanesinde öncül ruh (ine kıl) Çokçur dağından gelmiş büyük boynuzlu geyik şeklinde tasvir edilmiştir [Şaman əfs. və söy. Bakı: 1993, 35]. Karaçay-malkar mitlerinde beyaz renkli geyik kutsal sayılır, onu avlamaktan korkarlardı [Малкандуев. Древ. пес.кул.балкар. и кар. Налчик:1990, 60]. Azerbaycan'ın Şeki, Zengezur bölgelerinden derlenmiş avcılık metinlerinde geyik avlayan avcılarının başına gelen talihsiz olaylardan bahsedilir [Şəki. Folk. Örn. Bakı:2014, 108]. Beyaz geyikin Gürcü mitlerinde totem ve av hamisi olması

dikkat çekiyor. Bir Gürcü hikayesinde denir: “Ünlü bir avcı vardı. O, her gün avlanardı. Bir gün avcı avlanmak için açık alana gider. Aniden beyaz bir geyik onun önüne çıkar ve "Vur beni! eğer beni vura bilersen, mutluluğu bulacaksın, vuramazsan senin sonun geldi, öleceksin" - der. Avcı yakından ateş eder. Geyik kaybolur. Avcı eve döner ve karısına şöyle der: “Bugün beyaz bir geyik gördüm ve onu vuramadım. Yakında öleceğim, kefenimi hazırlayın.” Avcı, gerçekden o gece ölür” [Вирселадзе. Груз.охот.миф и поэз. Москва:1976, 34].

Göktürk yazıtlarında geyiğin kahramanlık, güç, gayret sembolü taşıdığını görebiliyoruz [Av ve avcılık. İstanbul:2008, 37]. Çoruhlu, geyiğin yer ve gök unsuruna bağlı olduğunu, hem gök, hem de yer tanrısını temsil ettiğini gösterir [Çoruhlu. Arkeoloji ve sanat. İstanbul:1997, 15]. Araştırmacıya göre geyik avcıyı yeraltı dünyasına, yani ölüme götürür. Azerbaycan avcılık metinlerinde de geyik avlayan avcının dereye, uçuruma yuvarlandığı hakkında yüzlerce hikaye vardır. [Şeki. folk. örn. Bakı:2014, 102, 109, 113]. Türkiye'nin Afyon bölgesinde avcılık hikayelerinde Uzun Kız isimli orman hamisi yer alır. O, geyikleri korur, geyik avlayanları cezalandırır.

Karabağ folklorunda Hacı Karaman adlı ermiş şahsın geyiğe bindiği, eşinin geyikleri sağması hakkında hikayeler vardır. Hacı Karaman 16. Yüzyılın en önemli evliyalarından biri olmuştur. Hacı Karaman Çelebi ve Hacı Kasım Çelebi'nin mucizeleriyle ilgili hikayeler Karabağlılar arasında ün kazanmıştır. Bir avcı da avcılığı terkketdiğini şöyle anlatır: “Hacı Karaman zamanından kalma son geyiki vurmak isterken, geyik ona bakmış. Geyiğin bakışlarından korkan avcının elleri titremiş. O zamandan itibaren avcının elleri titrer ve avlanamaz [Qarabağ: folk. da bir tarix. I k. Bakı:2012, 75]. Eski Türk mitlerinde rastladımız av tanrıları, İslamiyet dönemi avcılık hikayelerinde ermiş, evliya sayılan şahısların görüntüsünde karşımıza çıkar. Mitler av hamisi işlevini saklamakla yerini menkıbelere bırakmıştır.

Hem İslamiyet, hem de proto-türk döneminde ikonograflarda geyik tasvirleri sık rastlanır. Türk halklarının çeşitli eserlerinde, folklöründe, minyatürlerde, tapınak başlarındaki yapılarda, mezar daşlarında geyik resimlerine rastlayabiliyoruz, geyiğin kutsal mevkede bulunduğunu görebiliyoruz. Menkıbelerde Sufi şeyhleri ceylan ve geyik kılığında ortaya çıkarlar. 15. Yüzyıla ait ünlü Sufilerden biri Geyikli Baba adlanırdı, o, geyik kılığında dolaşırdı.

## Avcılık İnanç Ve Ritüellerine Bakış

Ceylan geyik, maral gibi totem hayvan olmamasına rağmen, Türk halkları folklöründe, edebiyatında en çok kullanılan sembollerden biridir. Destan, hikaye ve masallarda ceylana dönüşmüş kızların prenslerle muhabbet yapması, aşk maceraları anlatılır. Bazen ceylan kahramanı felakete sürükler, bazen de mutluluk getirir. Ama her iki yol ağır denemelerden geçer. Uygur metinlerinde, Budda'nın ceylan olarak kralın gözüne görünmesi ve kralın onu avlamasından bahsedilir. Ceylanı avlamak isteyen Kral Budda'nın gazabına uğrar, yerin dibine geçer.

**Kuş kültürleri:** Gök yüzünün hakimi kartal, eski çağlardan beri insanları büyülemektedir. Kartal güç, kuvvet sembolüdür. Eski Türkçede, Garaguş denilen kartal daha çok metaforik birleşimlerde karşımıza çıkar. İrk-Bitik, "Kitabi-Dede Korkut" ve "Kodeks Kumanikus" gibi eserlerde Garaguş kartal anlamında gösterilmiştir [Av ve avcılık. İstanbul:2008, 90]. Kazak mitolojisinde Alıp Karakus, kartalla karganın birleşiminden doğan dev bir kuştur. Işık ve karanlık dünya arasındaki geçiş rolünü oynar. Karakusun yavrularını yemek isteyen yılanı batır öldürür. Bunun yerine, ödül olarak Karakus batırı ışıklı dünyaya çıkarır [Кондыбай. Каз.миф. Алматы: 2005, 141]. Karakus, Azerbaycan masallarındaki Simurg kuşu simgesinin benzer versiyonudur. Kartal, Türklerin ongon saydığı kuşlardan biridir. Kırgızlar kartala bürküt derler. Kırgızlarda kartalın avlanma gelenekleri V yüzyılda başlar [Güngör. Türk. Araşt. Ens. Dergisi. Erzurum:2014, 325]. Orta yüzyıllarda beyler, hanlar birbirlerine kartal, şahin hediye eder ve bu, en iyi hediye olarak kabul edilirdi. "Kitab-i Dede Korkut"un 11.hikayesinde Trabzon tekurunun Kazan Han'a şahin hediye göndermesi anlatılır.

"Şamanın Yaratılışı" efsanesinde şamanın, demir tüylü kartal kılığına giren ana hayvandan doğması anlatılır. Şaman efsanelerinde şamanın ruhunun dev kuşa dönüşmesinden, şaman-kuşun kötülük ruhlarına, düşmanlarına galip gelmesinden bahsedilir [Şaman əfs. və söy. Bakı: 1993, 37, 84, 89, 97]. Azerbaycan folklorunda avcı kuşlarla ilgili inançlar pek fazladır. Nahçıvan, Şeki bölgelerinden derlenen avcılık metinlerinde keygider, süleh kuşu denilen totem kuşların avlanmaması dikkati çeker: inanca göre süleh kuşunun eti yenilse de onu avlamak yasak. Avcı onu avlarsa kar fırtınasına yakalanır, yağmur yağar [Şeki. folk. örn. Bakı:2014, 100]. Nahçıvan avcılık inançlarında keygider, turna, leylek, gecele (saksagan), güvercin, kırlangıç kutsal kuşlar olarak kabul edilir ve avlanması yasaktır [AFA Naxçıvan folk. I c. Naxçıvan:2009, 49].

İnançların çoğu, İslamın kutsal şahısıları, Hz. Peygamber ve imamlarla ilgilidir. Bektaşi velilerin kuş gibi görünmesi hakkında inançlar şii tarikatlarında yer almaktadır. Hacı Bektaş güvercin, Hacı Doğrul şahin, Ahmet Yasevi turna donunda müritlerinin gözüne görünürmüş.

şiilerin olduğu bütün bölgelerde **turna** kutsal bir kuş olarak kabul edilir, sesi Ali bin Ebi Talib'in sesine benzetilir:

*Hazreti şahın avazı*

*Turna derler bir kuşdadır* [Melikoff. Uyur idik uyardılar. İstanbul:1993, 127].

Melikof kuşa dönüşme inancının şamanizmden kaynaklandığı fikrini öne sürer. şamanizm'de ruhun dondeyişmesi, ölmezliyi, şamanın halvette ibadet etmesi gibi temrinlerin İslam sufiliyinde olması tasavvufun şamanizmle aynı bakış açısını yansıtmasından kaynaklanır. Tasavvuf, İslam ile bağlantılı bir dini ideolojisi olmasına rağmen, kökeni antik dinlere ve dini felsefi öğretilere bağlıdır. Avlanma inanç ve ritüelleri, dini görüşlere dayanan bir yaşam tarzıdır. Avcılığın tanrısalılığa bağımlı ilk meslek türü, insanların yaşamlarındaki dönüm noktası oluşturan meslek türü olduğunu başda söylemiştik. şunu da belirtmek gerekir ki, turna, kartal gibi kuşların dünyanın başka halklarında da totem olarak yer aldığı görülür.

Avcılıkla ilgili mitlerde sık sık ismi zikr edilen totem kuşlarından biri de kargadır. Karga, şamanın yardımcı ruhlarından sayılır. şaman efsanelerinde şamanların karga kılığına girib düşmanlarını cezanlandırdığı anlatılır. Siyah karga kılığına giren şaman kadın Tokpan eşinin düşmanı olan noyonun ailesini ve hayvanlarını öldürür [şaman efs. və söy. Bakı: 1993, 62]. şamanın kargası varsa, o basılmaz ve güçlüdür. Sat-Soyzul adında şamanın 9 adet kargası vardı. Başka bir şaman, onu savaşa davate eder, bu savaşta Sat-Soyzul kazanır, zayıf olan düşmanını yer [şaman efs. və söy. Bakı: 1993,102]. şaman efsanelerinde, karga kılında olan, karga başlı şamanların can alıcı, ölüm getiren kuş olduğu söylenilir.

Karganın totem olduğu Türk halklarından biri de Karaçay-malkarlardır. Onların Avcı şarkılarında karganın sihirli büyüünden uzak durmak tavsiye edilir:

## Avcılık İnanç Ve Ritüellerine Bakış

*Kara karğa oynasın*

*Bizge palax koymasın* [Малкандуев. Древ. пес.кул.балкар. и кар. Налчик:1990, 62].

[Kara qarga oynasın,

Bize uğursuzluk vermesin]

Kazak halkının avlanma mitlerinde kargaya bakış Sibirya Türklerinde olduğu gibidir. Doğu Gürcistanın avcılık inançlarında beyaz karganın uğur, siyah karganın ise uğursuzluk, ölüm getirdiğine inanmışlardır. Destan kahramanı Amiran'ın iki başarılı astral işareti vardır: beyaz öküz ve beyaz karga. Bunlar, Amiran'ın yardımına ulaşan ve onu güçlendiren mistik av ruhlarıdır [Вирселадзе. Груз.охот.миф и поэз. Москва:1976, 80]. Azerbaycan folklorunda, kargaların totem, avlanması yasak bir kuş olduğuna dair inançlar yer almaktadır, karga aynı zamanda avcının yardımcı güçlerinden sayılır. Nahçıvan bölgesindeki avcılık inançlarında tüfeği çileden çıkarmak için karga avlamak tavsiye edilir. Nahçıvan bölgesinde av kuşları ve totem kuşlarla ilgili inançlar yaygındır.

Mitlerde korunan kuşlardan biri de kuğudur. Birçok Türk halklarında, kuğu kutsal, ilkel yaratıktır, avlanması yasak kuşlardandır. Azerbaycan`da kuğunun sadık ve fedakar olması ile ilgili efsaneler günümüze kadar ulaşmıştır. Efsaneye göre, bir erkek kuğu avlandığında, dişisi kendisini gökten yerə atarak öldürür. Bir avcı hatırasını şöyle anlatmıştı, bir kuğunu avlamak isterken, kuğu avcının önünde durarak ona bakmış. Avcı kuğunu vurmuş ama sonra uğursuzluk ve lanet onu rahat bırakmamış ve avcı bir daha kuğu avlamayacağına dair yemin etmiş.

Kuğu ve kırlangıç Türklerle beraber Slavlarda da kutsal kuş olarak kabul edilir. Ruslar bu kuşların bir tanrı kuşu olduğuna ve onların avlanmasında uğursuzluk ve ölüm getireceğine

inanmışlar.

[Башаров.

[http://mion.isu.ru/filearchive/mion\\_publications/turov/1.html](http://mion.isu.ru/filearchive/mion_publications/turov/1.html). s. 3/5].

Kazaklar Kazak kelimesinin etimolojisini kuğu kuşuna (kaz ak) bağlarlar. Efsaneye göre, Kazakların babası Kaşka Kadir yaralandığı zaman bir kuş ona yardım eder ve sonra kuş güzel bir periye dönüşür, Kaşka Kadir onunla evlenir. Bu evlilikten onların Kazak isimli oğlu doğulur [Кондыбай. Каз.миф. Алматы: 2005, 170]. Başkurt

destanının “Ural Batır”da kuğu Ural Batır’a yardım eden kutsal varlıklardan olduğu söylenilir[Adıgüzel. TAUM. İstanbul:2006, 53]. Burada tasvir edilen kuğu güneşin kızıdır. Milattan 7-8 bin yıl önce Türk halkların dini görüşlerinde güneş tanrısı inancı olmuştur. Gökyüzünü temsil eden kuğu, Türklerin Güneş tanrısı ile yakından bağlantılıdır. Güneş tanrısı inancını mezar taşları üzerine çekilmiş resimlerden ve avlanma ritüellerinden açıkca göre biliriz. Altay ve Tuva avcıları, av zamanı kurdukları çadırların çevresini güneş doğrultusunda çizerler ve avcılar güneşin doğduğu tarafa doğru dua ederler. Altay vö Azerbaycan türkleri güneşi sembolize eden ateşe saygı duymuşlar, yemin etmişler. Altay avcıları hayvanın iç yağını ateşe kurban olarak adarlar. Altaylar "altın donlu ateş ana, otuzbaşlı ateş ana" –diyerek güneşin yerde temsilcisi ateşe dua ederler. Bu inancın Azerbaycan Türklerinde şimdiye kadar yaşadığını görebiliyoruz. Azerbaycan'da bin yıllar önce yapılmış ateşperest tapınaklar günümüze kadar yaşamakta. “Od hakkı!”, “Oda gelmeyesin!”, “Ocağın gur yansın!” gibi alkışlar Türk halklarının eski inançlarını ortaya koymaktadır.

Türk sanatını yansıtan ikonograflarda, mezar taşlarında, çini kaplar üzerinde, kayalarda totem hayvanların ve kuşların tasvir olunduğunu görebiliriz. Türkiye'nin Diyarbakır, Urfa, Konya şehirlerinde taş üzerinde basılmış tek kartal, çift başlı kartal resimleri dikkatçekicidir. Mezar taşlarında kartal tasvirleri Göktürk dönemi abidelerinde, Azerbaycan`da, Orta Asya ve Uygurlar'da sık rastlanır. Araştırmacılar kartal resminin oluşumunu şamanizme bağlarlar. [Öney. Malazgirt armağanı. AKDITYK. TTKY. Ankara:1993, 164]. Bu kartal stilinin daha önce de bahsettiğimiz gibi, gökyüzünün güç, kudret sembolü taşımasından kaynaklanır.

Mitler dünyasında olduğu gibi, kuşlar Ortaçağ avcılığında avlanmada çok önemli rol oynamışlardır. Türk hükümdarlar sarayda kuşcular (bazbanlar) saklayarak avcı kuşların eğitimine çalışmışlardır. Kartal, şahin, doğan, toğrul gibi avcı kuşlar hükümdarın avını yakalamaya yardım ederlerdi. Kuşcu saraydaki en yüksek görevlerden sayılmaktaydı. Kuşcunun görevi padişahın av kuşlarını beslemek, avlanmaya hazırlamaktı. XV yüzyılın sonlarında ve XVI yüzyılın başlarında yaşamış Azerbaycan'ın sufi şairi Bayrek Kuşcuoğlunun babası şah sarayında kuşcu olması nedeniyle Kuşcuoğlu namını almıştı.

Ortaçağ Türk padişahlarının sık sık avlandığını edebi kaynaklardan öğrene biliyoruz. Büyük Türk fatihleri Emir Timur'un kaplan avını, şah İsmail'in aslan avını, Ağa

## Avcılık İnanç Ve Ritüellerine Bakış

Muhammed Han Gacar`ın tilki avını çok sevdiği bilinmektedir. Osmanlı padişahı III Murat, İlhani hükümdarı Gazan Han avcılık hakkında özel kararname imzalarlar. XIII yüzyıl İlhani hükümdarı Kazan Han'ın İlhanlılar devletinin gelişmesi yolunda yaptığı reformlar kural ve hukukun güçlenmesine yönelikti. Bu reformlar içerisinde, av kuşlarını besleyenlerin listeye alınmasını, hükümdarın kuşcularına hazineden para tahsis etmesi konuları yer alırdı. O zamana kadar yasalar ayarlanmamış olarak kalmaktaydı ve avcı kuş besleyen feodaller halka eziyet ederlerdi. Avlanma dahil, tüm alanlarda önemli yasaların kabul edilmesi, Azerbaycan'da Kazan Han'ın iktidarı döneminde olmuştur [Cəlilov. Azərb.döv və hüququ. Bakı:1995, 43].

F. Bayat Ortaçağ avcılığında yer alan kuşcunun yeni medeniyetin avcılık hamisi olduğunu belirtir [Bayat. Türk mit. 2-ci c.İstanbul: 2016, 219]. Orta yüzyıllar avı tanrıçılıktan daha çok eğlence ve spor özelliği taşımaktadır. Mitler zamanla unutulduğunda ava karşı mistik görünüm değişmiştir..

**Av ritüelleri:** Avlanma ritüelleri rengareng biçimde görünür. Avcılıkla uğraşan tüm halklarda Taş Devri insanının doğa ile ilişkisinin ritüellerde gerçekleştirildiğini görüyoruz. Av ritüelleri kaya üzerine çekilmiş av hayvanlarının, avcılarının eski danslarında, halayların anlambiliminde kendini gösterir. Dünyanın birçok yerinde kaya resimleri var. Azerbaycan'ın Gobustan ilçesinde, Moğolistan'da, Baykal gölü civarında, Mısır'da, Irak'ta, Tuva ve Altay`da kaya av resimlerinin olduğunu söylemiştik. Bu resimler avcılıkla ilgili insanların bakış açısının başlangıç noktasıdır. Çoruhlu kayalar üzerinde çekilen av sahnelerinin avda başarı kazanmak amacıyla yapıldığını gösterir [Çoruhlu. Türk dili araşt. Yıllığı-Belleten 2000. Ankara: 2001, 103]. Azerbaycan'ın Gobustan ve Nahçıvan`ın Ordubad ilçesinin Garanquşyaylasında Gemikaya denilen yerde taş üzerinde avcılığı yansıtan resimler tam bir sanat eseridir. Bu resimlerin M.Ö. 7-8 bin yılında tasvir edildiği belirtilmektedir [Əliyev. Gəmiqaya. Bakı:2005, 32]. Gobustan kayalarında boğa, geyik, avcı, halay yapan insanlar, büyük kadın biçiminde av tanrısı, dağ keçileri, tekne, balık ve başka tasvirler Azerbaycan Türklerinin avcılıkla ve balıkçılıkla ilgili ilk ritüellerinin taş sanatında sanatsal ifadesidir. Şamanizm ve Budist ritüeller Kafkas ve Altay Türklerinde daha fazla kendini göstermektedir. Şaman dininde olan totem hayvanların (ayı, kartal, kurt, kuğu, karga) Gürcü, Oset, Abhaz, Çeçen, Rus ve başka halklarda öldürülmemesi, töz görülmesi bu hayvanların insanın

ataları ile bağlanması inancının Türklerden onlara geçtiği muhakkaktır. Genel olarak, Trkly sembolize eden unsurların diğer halkların ritüellerinde ve inançlarında gözlemlenmesi onların aynı coğrafyada yaşamalarından kaynaklanır.

Zaman değiştikçe, insanların dini görüşleri de değişir. Bu değişimi avcılık ritüellerinde görebiliriz. şamanizm devri avcılık ritüellerinde kurban verme geleneği dikkati çeker. Avcılar avlanmadan önce veya sonra avın iç organlarını (kalp, böbrek, akciğerlerini) av tanrısına v ya orman iyesine kurban ederler. Rus araştırmacı Potapov Sibirya-Altay Türklerinin av ritüellerinden konuşarken Altaylıların avladığı hayvanın böbreğini, Telengitlerin geyiğin kuyruğunu, Kumandinlerin ise geyiğin kalbini çiğ yeme geleneğinin olduğunu kaydeder [Potapov. KPV. Baku:1929]. Bu geleneyi, aynı zamanda Azerbaycan'ın avlanma ritüellerinde de gözlemliyoruz. şeki avcıları, avlanan hayvanın kalbinin yenilmesinin şart olduğunu söylerler. Av hayvanının kafası ve derisi avlanan avcıya verilir.

Kurban etme ayinlerinde av tanrısına undan yapılan kurabiyeler, tatlılar da Türk halklarında önemli yere sahiptir. Azerbaycan'da av tanrılarına “goğal” verme geleneğinin olduğu kayd edilmiştir. Altaylılar arpa unundan geyik ve keçi figürleri yaparak ormana bırakırlar. Un, arpa, buğday, bereket, rızık anlamında kullanılan nimettir. Avcılar bu nimetleri av tanrısına kurban vererek dua edip bol rızık isterler.

Sibirya Altay Türklerinin avcılık ritüellerinde, avlanan hayvanın yendikten sonra yakılması geleneği yer alır. Kafkasyada, Azerbaycan Türkleri de dahil olmak üzere av hayvanının yakılmadığını, toprağa gömüldüğü geleneğinin olduğunu görüyoruz. Onlar hayvanın ruhunun kemiklerde yaşadığına ve avlanan hayvan sonradan dirileceğine inanırlar. Buryatlar av tanrısına adadıkları kurbanın kemiklerini yakarlar.

Av ritüelleri çeşitliliği ile dikkati çeker. Bazı ritüellerin yalnızca Altay Türklerinde olduğunu gözlemliyoruz. Örneğin, şor avcıları ava giderken, yolda karşılaştıkları her yere şarap dağıtırlar. Azerbaycan ve Orta Asya Türklerinden farklı olarak Sibirya-Altay Türklerinin av ritüellerini av tanrısının kuklasını yaparak ona “horra” (un + su) ve irmik (kaşa) kurban vermek geleneği olmuştur. Onlar şanır`ın, şalıba`nın, Sarı-Han`ın ve Taygim`in kuklasını yapar ve dua ederlerdi. Buryatlarda avcılık ritüelleri kuklasız yapılır. İlk avı başarılı olan avcı av tanrısı Oyn Ejen`e dua edip avın etli yerlerinden



## Avcılık İnanç Ve Ritüellerine Bakış

keserek üç defa yukarıya doğru atar ve söyler: “Şişman hayvanları bize gönder, şişman ayıları, mavi samurları, siyah sincapları! Gözlerimizi ışıklı, oklarımızı keskin eyle! Bize iyi ruhları gönder, lanetlileri bizden uzaklaştır!” [Миягашева. Этнология. Улан-Удэ: 2017, 91].

Av silahlarının kullanımı ve korunması, avcılık yapan insanların ritüelleri arasındadır. Avın başarısı için av silahının korunması temel şartlarından biridir. Avcının av silahına hiçkimse dokunmamalıdır, silah evin erkeğinin yatağının baş ucunda olmalıdır. Avcının karısının av silahına dokunması kesinlikle yasaktır. Azerbaycan Türklerinin inancına göre avcı başarılı avlanma yapamıyorsa, demek ki, avlanan hayvanın etinden hamile veya loğusa kadın yemiştir. Bu durumda silah çilleye düşmüş sayılır. Silahı çilleden çıkarmak için dişi köpeği veya ikiz doğum yapmış kadının av silahının üstünden üç defa atlaması gerekir. Buryatyalılar'da, “huralday” denilen kuşun başını avcılar av silahi ile beraber saklarlar. Huralday olan yerde silahın boşa çıkmayacağına inanırlardı [Миягашева. Этнология. Улан-Удэ: 2017, 93]. Kafkasya türklerinin avcılık ritüellerinde tamadanın önemli rol oynadığını gözlemliyoruz. Tamada “tam ata” manasını ifade eden sözcüktür, “avcıların başçısı, atası” anlamına gelir. Tamada av tanrısına dua ederek, əti avcılara dağıtır.

Türk halklarının avcılık ritüellerinde av sırasında türkü ve hikaye söyleme gelenekleri yer almaktadır. İnanca göre ilginç av hikayeleri av tansrısının hoşuna gider ve avcılara bol av armağan eder. Avcılar avlanmaya gittiklerinde kendileriyle beraber masal, hikaye anlatan bilirlerini yanına alırlar. Hikaye konuşan çoğu zaman avcının kendisidir. O, avda gösterdiği kahramanlıkları, yigitlikleri, vahşi hayvanları nasıl avladığını söyleyerek dinleyenlerin keyfini açar. Bazen, avcı kendi “kahramanlığını” abartılı motiflerle tasvir eder, şöyle demek gerekirse palavra söyler. Fakat dinleyenler onun yalanını yüzüne vurmaz, kendilerini inanmış gibi gösterirler, ama sonradan avcının “kahramanlığını” başkalarına anlatarak gülerler. Alman edebiyatında ünlü “düz konuşan” baron Münhauzen, Azerbaycan etniklerinden Udi halkının mizahi avcı kahramanı Avcı Gama böyle simgelerdendir. Azərbycan folklorundan iyi tanıdığımız Avcı Pirim halk arasında komik bir avcı olarak tanımlanmıştır, fakat folklorda tamamen başka bir açıdan karakterize edilir:

1. Avcı Pirim hayvanların dilini bilen avcıdır
2. Avcı Pirim evliye ve ya peygamberdir
3. Avcı Pirim sıradan bir avcıdır.

Avcı Pirim masallarında avcının yeraltı dünyanın temsilcisi ilanlar padişahının yardımıyla hayvanların dilini bilmesi, onları koruması, sır saklaması, peygamber, veli görünümünde halkın yaşamıyla ilgilenerek, fakirlere yardım etmesi, avcılık kurallarını ihlal ettiğine zaman cezalandırılması, kendi kardeşini ve oğlunu öldürmesi motifleri tasvir edilmiştir [Qarabağ: folk. da bir tarix. I k. Bakı:2012, 41-42; AFA Zengezur F. Bakı:2005, 44, 170]. Avcı Pirim simgesinin diğer halklarda da versiyonları vardır. Hazar Türklerinde Avcı Tarkan, Gürcülerde Mindii buna örnek olabilir. Gürcü folklorunda Avcı Mindii hakkında efsaneler geniş yayılmıştır. Avcı Mindii hayvanların, kuşların dilini bilen av hayvanlarının hamisi olarak tanımlanmaktadır. Bu yetenek ona yılan tarafından ödül olarak verilmiştir.

Avcılar arasında özel bir dil vardır. Onlar hayvanlara tanrısal nitelikler aşılıyarak onların insanların dilinden ve hareketlerinden anladığını düşünürler ve bu bakımdan ormanda “avcı dili” ile konuşurlar. Avcılar avlanma sırasında hayvanların isimlerini zikretmezler, ona herhangi bir özelliğine uygun yeni bir isim takarlar. Örneğin, şorlar geyike “taş tırnaklı”, sincaba “sivri tırnaklı” derlerdi. Azerbaycan Türkleri hem çöl, yaban, hem de ev hayvanlarına çeşitli isimler vermişlerdir: ayıya “yastıtaban”, “eyripençe”, tilkiye “şelekuyruk”, kurda “yalguzak”, tavşana “haçakulak”, şahine “toğlugötüren”, eşeğe “uzunkulak”, köpeğe “toplan”, kedi “mestan”, av silahına “dayan doldurum”, “aynalı” isimlerini vermişlerdir. Karaçay-malkarlar ayıya “ullutaban”, domuza “çamçıkulak”, marala “budaqlı”, kirpiye “iyneli”, kurda “kızılgöz”, tilkiye “uzunkuyruk”, av silahına “altınlı” adını vermişlerdi. Avcı dilinin Abhaz, Osetya, Çerkeslerde de olduğu bilinmektedir [Диррь. СМОМПК, Тифлис:1915,10; Tavkul. Kırım Dergisi. 2001, 36,41].

Avcılık ritüelleri ve inançlarında beyaz, sarı ve siyah renklerin mistik rolü abartılmıştır. Beyaz ve altın renkler avcılıkta kutsal renk sayılmış, iyi güçleri temsil etmiştir. Av tanrıları genellikle, beyaz sakallı, beyaz kürklü, beyaz elbiseli tasvir olunur. Abhazların inancına göre beyaz renkli hayvanları avlamazlar, onlar Ajveşanın çobanlarıdır.

## Avcılık İnanç Ve Ritüellerine Bakış

Çeçenlerin av tanrısı tekgözlü Elt avcılarının gözüne beyaz geyik kılığında görünmüştür. Sahurların av hamisi Abdal da avcılarının gözüne beyaz hayvan veya beyaz adam kılığında görünüyormuş. Karaçay-malkarların av tanrısı Apsatı beyaz meralı binmiş aksakallı, halk inançlarında beyaz dağ keçisi gibi, onun kızları ise sarı saçlı tasvir edilir. Kafkas halklarında av tanrısı Tgaçi-Mapa'nın beyaz ışık saçtığı bildirilir. Şorlar, av tanrısını beyaz keten parçasından düzelterek evlerinden asıyorlarmış. Beyaz rengin kutsallık, tanrı rengi olduğunu Svanlarda, Çerkeslerde, Osetinlerde de görmek mümkündür. Buryatlarda Manuhan Tsagan beyaz tanrı olarak kabul edilir. O, aynı zamanda tayganın koruyucusudur. Budda metinlerinde yeryüzünün ve hayvanların sahibi ağsakallı, beyazsaçlı Tsagan Ubgendir. Avcılar Beyaz Koca Tsagan Ubgene dua ederek onların günahını bağışlamasını, düşmanlardan korumasını, onlara bolluk ve mutluluk vermesini isterlerdi:

*Ey yer üzünün ak sahibi!*

*Benim arzularımı yerine getir!* [Миягашева. Этнология. Улан-Удэ: 2017, 94)].

Beyaz renk, Türk halklarında temizlik, kutsallık, bolluk, rızık rengi sayılır. Türklerin halk tören ve bayramlarında beyaz renk kutsal sayılmıştır. 12 Şubatda yapılan Hızır törenleri bu açıdan dikkat çekicidir. İnançlara göre Hızır Nebi beyaz sakallı, beyaz elbiseli peygamber görünüşündedir. (Hızır hem de yeşil rengin, yeşilliğin sembolüdür). O, tarlalara beyaz yağmur yağdırır, insanlara beyaz ekmek, beyaz gün getirir. Tatarlar bu töreni beyaz adlandırır, beyaz undan ekmek yaparlar, Hızır Nebi'nin ayağının veya elinin izinin unun üzerine düşeceğine inanırlar [Celilova. AAK.VIII BEKM. Bakı:2017, 135]. Folklorde Hızır Nebi'nin tanrı tarafından seçilmiş, insanlara uğur, mutluluk, bereket, saadet getiren halk simgesi olduğunu görüyoruz.

Altay Türklerinin inançlarında boynunda beyaz şeridi olan hayvanı avlamak mutluluğa, zenginliğe işaretler. Altay Türklerinin av hamisi Kaçı-Kam`a beyaz koç kurban edilir ve dua okuyarak onun beyaz görünümünü tavsif ederler. Selkup avcılık mitlerinde orman gelininin başında beyaz baş örtüsü, ayağında beyaz çarık olduğu gösterilmiştir [Ким-Малони., Ким. Вестник. Вена:2016 149]. Başkurtların kahramanlık destanı "Ural Batır" da, Ural`la evlenen Ağkuş (kuğu) kutsallığın ve sadakatin sembolüdür. Ağkuş tanrı rengini taşıyan, avlanması yasak olan kutsal kuşlardandır. Kazak mitolojisinde

Konır-an (konur av) denilen av hamisi totem hayvanların temsilcisi olarak kabul edilir: o, mitlerde demir geyik, altın şeritli, gümüş kuyruklu geyik şeklinde tasvir edilmiştir [Кондыбай. Каз.миф. Алматы: 2005,151].

Altay Türklerinin avcılık ritüel ve inançların sarı rengin de beyaz gibi kült olduğunu, tanrı rengi sayıldığını görebiliyoruz. Sarı güneş tanrısının rengidir. Altaylar av tanrısı şanıra “sarı sakallı, sarı akasya zopalı, sarı sincap derisi giyen ihtiyar” - diyerek dua eder ondan pay isterlerdi:

*Babam şanır, Bey şanır!*

*Sarı çuvalı olan...*

*Sarı kızıl yerde yurdu olan*

*Sarı sinekli atı olan*

*Senin kapıların gelmeye değer!*

*Sarı ayakkabılı*

*Sarı akasyadan sopalı...*

*Hər kəsin babası şanır*

*Kızılıkda yurdu olan*

*Sarı hızlı atlılar*

*Sarı çöldə yarış edən...*

*Altın pay verən yaratan*

*Sayđı değer Kudan Biy!* [Potapov. KPV. Baku:1926].

Avcılar, av tanrıları şanıra Kudan-Biye ve Sarı-Hana dua ederek sarı renkli dağ keçi si veya koyun kurban ederler.

Beyaz ve sarının yanı sıra siyah renk de avcılıkta kutsal renklerden sayılmakta, fakat siyah renk lanetlik ve uğursuzluk semböleri olarak görölmüştür. Bu inanç Kafkas halklarının avlanma mitlerinde yaygındır. Gürcülerin avcı efsanelerinde, Kara Kurşan`ın (köpek) kara bahtlı sahibinin – avcının başına gelenler tasvir edilir. Kurşan`ın sahibi zalim ve kötü siyah ruhun kurbanı olmuştur. Avcı, Kurşan`ı “ uğursuz, lanetlenmiş, siyah bir günde doğulmuş, siyah sahibi olan köpek” kelimeleriyle okşar [Вирселадзе.

## Avcılık İnanç Ve Ritüellerine Bakış

Груз.охот.миф и поэз. Москва:1976, 52]. Bu hikayede, siyah karganın avcıya uğursuzluk getirmesinden bahsedilir. Şaman efsanelerinde siyah kargalar ölüm ruhu olarak kabul edilirdi. Azerbaycan halk inançlarında evde, bahçede siyah kargaların görünmesi hayra alamet değildir.

Avcılığın kutsal renkleri olduğu gibi kutsal sayıları da vardır. Türk halklarının mitlerinde 3, 7, 9 sayıları gök yüzünü, tanrıyı temsil eder. Şaman ayinlerinde, avcılık ritüellerinde bu sayıları taşıyan günlerin, eşyaların kutsal sayılması, kurban verirken kutsal sayıların göz önünde bulundurulması Türklerin dünya, hayat hakkındaki ilkel düşüncelerinin rakamlarla yansıtılmasından kaynaklanır. Rakamların gizemli gücüne olan güven inanç günümüzde de dünya halklarında korunup saklanmaktadır.

**Balık avcılığı:** Balık avına Azerbaycan mitlerinde karşılaşmıyoruz. Fakat Azerbaycan masallarında balık-tanrı, deniz kızları hikayeleri yaygındır. Türk ve Slav mitlerinde orman ve suyun iyisi olduğuna dair inançlar vardı. Slavların av hamisi Leşiy, kış aylarında suda ve ormanda avlanmaya izin veriyormuş. Baykal gölü havzasında yaşayan halkların avlanma inançlarında, su tanrısına – gölet iyisine saygı olduğu bilinmektedir. İsminin söylenmemesine rağmen balık avcıları onun varlığına inanır ve şarap ikram ederek ondan av isterlermiş. Bu ritüele yaşlılar ve ihtiyar balıkçılar katılırdı. Kurallara göre, ilk yakalanan av-balık suya geri bırakılır ve su iyisine hediye verilir. Balıkçılar balığa çıkarken balıktan yapılmış yemekleri yanına almazlarmış, bunun uğursuzluk getirdiğine inanırlardı. Daha bir inanca göre deniz tanrısına balık kurban edilmez. Buryatlarda balıkçılık kutsal meslek olarak kabul edilir.

Doğu Gürcistan balıkçılarının inançlarında Çkariş-Mapa isimli su tanrısından bahsedilir. O yarı balık, yarı insandır. O, sualtı dünyasının hayvanlarının koruyucu işlevini yerine getirir. Su tanrıçası erkeklere sevgi ilişkileri teklif eder. Eğer erkek bunu reddederse, su anası onu suya atar. Avcı su anasının başından 1-2 tane tüy kopararak gizlerse, o, avcının kölesine dönüşecek [Вирселадзе. Груз.охот.миф и поэз. Москва:1976, 120]. Gürcülerin su anası su iyisi ve hal anası, albastı simgesine çok yakın. Gürcülerin Türk folklorundan etkilenip böyle bir su tanrısı simgesini oluşturması kuşkusuzdur.

Tatar mitlerinde “su iyisi” ve “su babası” simgeleri sualtı dünyanın tanrısı olarak kabul edilir. Tatarlar, deniz kızlarının kılığını değiştirerek su babası olduğunu ve derin sularda

boğulmuş insanların su babasının yapığına inanırlardı. Su anası imajı Tatarlarda negatif, zalim bir ruh olarak karakterize edilir. Fakat, su anasının balıkçılara para, servet, mutluluk verdiği ve su canlılarını korumak için insanlarla anlaşma yaptığını yansıtan hikayeler vardır [Коблов. 1910 <http://saban-tuy.ru/txt/%D0%B2.pdf>].

Balık avı Sibirya-Altay Türklerinde de yaygındır. Onlar su iyesini balık olarak tasvir ederler. F. Bayat'ın belirttiği gibi, balık avı ile ilgili mitler, malzemeler çok azdır, bu da Türklerde balık avının yaban hayvan avından daha az gelişmesinin göstergesidir.

### **Sonuç**

Avcılık inanç ve ritüelleri oldukça ilginç, mitlerle zengin konulardan {biridir. Burada halkların bakış açısı, dini inançları, doğaya, hayvanlara olan ilgi ve sevgisi, yaşamı tasvir olunmuştur. İnsan doğanın bir parçasıdır ve onun doğanın diğer yaratıkları ile karşılaşması inançlarda, ritüellerde ve törenlerde kendini gösterir.

Avcılıkla uğraşan halkların avla ilgili inançlarında ciddi bir farklılık yoktur. Avcılık insanların ilk ciddi mesleklerinden biri olduğu için, hepsinde hemen hemen aynı mitolojik bakış açısı olmuştur. Uzak Sibirya'dan Kafkasya'ya, Orta Asya'ya, Çin'e, Güney ve Kuzey Amerika'ya, Afrika'ya kadar aborijin halkların hepsinde avcılık tanrıçılığa dayalı, insanların doğayla ilişkisini düzenleyen özel kuralları olan, sistemli, bileşik bir meslek türü olmuştur. Avcının ava gitmesi, av avlaması, av silahını kullanması – bu gibi ayrıntılar avcılık ritüellerine yansıtılır. Avcısının kutsal saydığı günler, renkler, figürler, totem hayvanlar, av tanrıları ve ona adanan kurbanlar, avcılık sanatının zor bir meslek olduğunu göstermektedir.

Avcılığın sanatsal efsanevi izlenimini halk edebiyatında canlandıran Avcı Pirim, Avcı Mind'i, Avcı Tarkan gibi karakterler sadece mitlerde değil, folklorun birçok türlerinde yer almışlardır. Masallarda, avcı hikayelerinde, fıkralarda avcılarının maceraları, hikayeleri ilginç tasvirlerle anlatılmıştır.

Hikayecilik, avcılık ritüellerinin bir zinciridir. Ava giden avcı yanına bir hikayeci alır ve avın başarılı olmasına zemin hazırlar.

Birçok halklarda geyik, ayı, kartal, kuğu, karga totem sayılmış ve avlanmaları yasaklanmıştır. Türk ve Slav halklarında ayının insanın babası sayılması, kartalın,

## Avcılık İnanç Ve Ritüellerine Bakış

kuğunun insan kökeni ile ilişkisini yansıtan inançlar totemizm ve şamanizm döneminin bakış açısını temsil eder.

İslamiyet dönemi avcılığı daha çok eğlence amaçlı olmuştur. Türk dünyasında İslam'ın yayılmasından sonra Türk padişahları avcılığı kanunla ayarlanan meslek haline getirmiş, sarayda kuşçular, avlanma eğitimcileri yetiştirmeye başlamışlardı. İslamiyet zamanı mitsel av tanrısı simgelerinin ortadan kaldırılmasına rağmen tamamen hafızalardan silinmemiştir. İslam sufilerinin, velilerin geyik, ceylan kılığında düşünülmesi, müritlerinin gözüne turna, şahin, kırlangıç kılığında görünmesi Türklerin eski bakış açısının sufizmde yeni boyutlarda meydana çıkmasından başka bir şey değildir.

Dünya halklarının mitlerindeki av tanrıları erkek, kadın olmanın yanı sıra iyimser, kötümser ola bilirler. Kadın şeklinde tasvir edilen av tanrıları çoktur, onlar hem orman, hem de dağ iyisi olarak tasvir edilir.

Beyaz, sarı ve siyah renkler avlanmada kutsal renkler sayılmış, av tanrılarını temsil etmişlerdi. Bazı halkların avcılık mitlerinde siyah rengin uğursuzluk temsil ettiğini görebiliriz.

Kutsal avlanma sayıları 3, 7, 9 Türk halklarının eski inançlarının sembolik rakamları olarak kabul edilir.

Halk edebiyatının etkisiyle sözlü edebiyat örneklerinde avcı simgelerine rastlaya biliyoruz. Örneğin, Azerbaycan yazarı Hakverdiyevin “Avcı Pirim” hikayesi, udilerin “Avcı Gamanın hatıraları”, alman yazar Rassenin “Baron Münhauzenin maceraları” hikayeleri mizahi yönde yazılmıştır.

Baykal Gölü havzası halklarında, Buryatlarda, Sibiryaya-Altay Türklerinde balık avcılığı ile ilgili inanç ve ritüeller var ama pek fazla değildir. Dağ ve orman hamisi olduğu gibi, suyun da iyisi olduğuna dair inançlar dikkat çekicidir. Balıkçılar sualtı dünyanın tanrıçasına dua ederek ondan rızık isterler.

### Kaynaklar

1. Azərbaycan folkloru antologiyası. *Naxçıvan folkloru antologiyası*. I cild (2009). Naxçıvan.
2. Azərbaycan folkloru antologiyası. XII kitab. *Zəngəzur folkloru* (2005). Bakı: Səda.

3. Atnur Gülhan. (2007). Tatar halk anlatılarında Şureli tipi. *Millî Folklor*, Yıl 19, Sayı 73
4. *Av ve avcılık kitabı*. (2008). İstanbul.
5. Adıgüzel Sedat. (2006). Ural Batır Destanı'nda av, av hayvanları ve bunların sembolik özellikleri. Marmara Üniversitesi. *Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi. Türk Kültüründe Av Uluslararası Sempozyumu. 15-16 Kasım, 2006.* Türkiye, İstanbul.
6. Bayat Füzuli. (2016). *Türk mitolojik sistemi*. 2-ci cilt. İstanbul.
7. Башаров И.П. (2005). Представления о духах хозяевах местности у русского промыслового населения Восточного Прибайкалья. [http://mion.isu.ru/filearchive/mion\\_publications/turov/1.html](http://mion.isu.ru/filearchive/mion_publications/turov/1.html). adresinden elde edildi.
8. Cəlilov E (1995). *Azərbaycanın dövlət və hüququ*. Bakı, Dövlət Kitab Palatası.
9. Cəlilova Aynur (2017). Çillə mərasimləri. *Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri. VIII Beynəlxalq Elmi Konfransın Materialları*. Bakı: Mütərcim.
10. Çoruhlu Y (2001). Göytürk sanatında Dini Nitelikli Heykeller ve Tasvirler. *Türk dili araştırmaları Yıllığı-Belleten 2000*. Ankara.
11. Çoruhlu. Y (1997). Türk Sanatında Av Sembolizmi. *Arkeoloji ve sanat*, 76. S. 13.
12. Çoruhlu Y. (2017). *Türk mitolojisinin ana hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
13. Диррь. А.М. (1915). Божества охоты и охотничий языкъ у кавказцевъ. *Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа*. Вып. 44. Тифлис. Отд. IV.
14. Дыренкова Н.П. (1949). Охотничьи легенды кумандинцев. *Сборник музея антропологии и этнографии*. Ил: XI. Москва, 110-132.
15. Əliyev V. (2005). *Gəmiqaya*. Bakı: Əbilov, Zeynalov və oğulları NPB.
16. Güngör A. (2014). Kırgızlarda kartalla avcılık geleneği. *Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü Dergisi (TAED)* 51. Erzurum, 319-339.
17. Коблов Я. (1910). Мифология казанских татар. <http://saban-tuy.ru/txt/%D0%B2.pdf> adresinden elde edildi.
18. Каунов Д.А. (2015). Образ лешего в культуре Восточных славян. Вече. *Журнал русской философии и культуры*. Выпуск 27-2, 293-297.
19. Ким-Малони А.А., Ким А.А. (2016). Магическая охота с лесными духами по данным Сибирского фольклора. *Вестник Томского государственного университета*. История, № 5(43) Вена, 148-151.
20. Кондыбай С. (2005). *Казахская мифология*. Краткий словарь. Алматы: Нурлы алем.
21. Kahraman Çınar Aslı. (2016). *Bozkır kavimlerinin kültür ve mitolojilerinde geyik, kurt ve kartal (göktürk dönemi sonuna kadar)*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış doktora tezi). Haziran.
22. *Qarabağ: folklor da bir tarixdir* (2012). I kitab. (Ağdam, Füzuli, Ağcabədi, Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı, Laçın və Kəlbəcər rayonlarından toplanmış folklor örnəkləri). Bakı: Elm və təhsil.



## Avcılık İnanç Ve Ritüellerine Bakış

23. Melikoff İrene. (1993). *Uyur idik uyardılar. Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*. İstanbul.
24. Mircea Eliade. (1999). *Şamanizm*. Ankara.
25. Миягашева С.Б. (2017). Охотничьи ритуалы бурят в шаманских рукописях. *Этнология/ Ethnology*. Известия лаборатории древних технологий. Том 13 №4.
26. Малкандуев. (1990). *Древняя песенная культура балкарцев и карачаевцев*. Нальчик: Эльбрус.
27. Özbay Cüven., Gülten Hergüner. (1999). Türk kültüründe avcılığın temel dayanakları. PAÜ. *Eğitim Fak.Derg.* Sayı:5.
28. Öney Gönül. (1993). Anadolu Selçuk Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek vVe Çift başlı Kartal. *Malazgirt Armağani*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Türk Tarih Kurumu Yayınları. XIX Dizi – Sa.4.a. Ankara.
29. Potapov L.P. (1929). Altay türklerinde avcı inanç ve gelenekleri. L. P. Potapov, “Ohotniçi Poverya i Obrayadı u Altayskih Turkov”, *Kultura i Pismennost Vostoka*, Baku, 123- 149.
30. Старченко. Д.А. (2015). Сюжетно-мотивный состав быличках. Красноярского края о Лешем. *Вестник, СВФУ* №1(51). <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/phyllolog/2015/03/2015-03-21.pdf> adresinden elde edildi.
31. Seyidov A., Вахşəliyev V., Мəммədov S., Аşурov S. (2012). Qədim Şərrur. Bakı.
32. Sarpkaya Seçkin. (2014). Türk Dünyası Efsanelerinde Ayı Tasavvurunun Değişim ve Dönüşümü. *Milli Folklor*. Üç aylık uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi. Yıl 26, sayı 101. 31.
33. *Şaman əfsanələri və söyləmələri*. (1993). Bakı: Yazıçı.
34. *Şəki Folklor örnəkləri*. (2014). II kitab. Bakı: Elm və təhsil.
35. *Şərrur folklor örnəkləri*. (2016). I kitab. Bakı: Elm və təhsil.
36. Tavkul Ufuk. (2001). Karaçay-malkar kültüründe avcılık ve av tanrısı Apsatı. *Kırım Dergisi* 9(34).
37. Вирсаладзе Е.Б. (1976). *Грузинский охотничий миф и поэзия*. Москва.